

FIGYELŐ

SZAKMAI EREDETMÍTOSZOK

Elmélkedések Dávidházi Péter könyve nyomán

Dávidházi Péter: Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet Akadémiai–Universitas, 2004. 1028 oldal, á. n.

„Amint Toldy egész monográfiájának közvetlen tárgya az egyén, de végső témája és ezzel szemléleti alapegysége közvetve mindvégig a nemzet...”

(Dávidházi Péter)

Alighanem a legimpozánsabb, legeredetibb, gondolatilag leggazdagabb s leghatásosabb új magyar irodalomtörténeti vállalkozást üdvözölhetjük Dávidházi Péter nagy monográfiájában, melyet Toldy Ferenc kapcsán a magyar irodalomtörténet kialakulásáról, virágzásáról s máig terjedő hosszú útjáról írt. Olyan mű született így, melynek adatgazdagsága, forráskezelése, elméleti szempontjainak rendkívül tágkeblű rendszeressége, valamint radikális aktualitása egyaránt csak felsőfokon dicsérhető. Dávidházi lényegében a magyar irodalomtörténet tudományának hosszmetzetű áttekintését írta meg, s Toldy Ferenc életútjának, szerepének, működésének középpontba helyezett példájával szinte csak megvilágítja azokat a hatalmas, egyszerre történeti, elméleti és módszertani dilemmákat, melyekkel e tudománynak ma is folyamatosan szembe kell (pontosabban: kellene!) néznie – mikor történeti elemzést ad, ugyanakkor a mának szóló tudományelméleti vitairatot is prezentál, mind tartalmában, mind pedig formájában. Dávidházi könyvének egyik legnagyobb érdeme, hogy mindazt, amiről „szól”, azaz a tudomány alapdilemmáit, nemcsak leírja és elemzi, hanem könyvének szerkezetével, szerkesztettségével mintegy meg is jeleníti s meg is eleveníti – a könyv, ahogy előtünk áll, maga a tudományelméleti paradoxon. Egyrészt alighanem ez az egyetlen nagy tanulmány a legutóbbi évtizedekből, mely komolyan vette és megőrizte

a hagyományos, elsősorban XIX. századi monográfiák (à la TOLDY FERENC ÉS KORA) műfajának követelményeit, s valóban hihetetlen részletességgel és alaposan dolgozza fel és mutatja be tárgyát és hősét (csak szemléltetésül: a XIX. század történetírói műveit, eposzírói törekvéseit igen sokoldalú összehasonlító tükörben láthatjuk; Toldynak életútját és működését rendkívül alapos életrajzi, továbbá személyiség- és társadalom-lélektani elemzések állítják elének); ugyanakkor azonban ez az a könyv is, amely a legradikálisabban szakított a pozitívista (vagy archiváriusi) történetírói ismerető és rekonstruáló „tárgyszerűséggel”, s az általa vizsgált jelenségeket mind a ma lehetséges elméleti horizontok szemszögéből vizsgálja. Nem azért kerülhet szervesen bele egy Toldy-pályakép meghosszabbításába a XX. századi irodalomtörténet-írás áttekintő felülbírálása, mintha ezek, úgymond, mind „Toldy köpönyegéből” bújtak volna elő, hanem épp megfordítva: épp azért kell a Toldy-féle vállalkozást ily mélységében megvizsgálni, mert a legérdekesebb kérdések épp a mai problémák felől világíthatók meg a történetiségben is. S mivel a könyv egyik legnagyobb tudományos bravúrja épp a retorikai szempont folyamatos érvényesítése: azaz nemcsak annak a „tartalomnak” az elemzése, amelyet a régi tudósok, például Toldyék absztrakt módon kitaláltak vagy megírtak, hanem annak is a megvilágítása, *hogyan* is beszéltek a régiségben az irodalom történetiségéről, miféle forma- és műfajképzetek preformálták ama gondolatiságot, mely a felgyűjtött tényanyagot narratívává rendszerezte – méltó annak is a kiemelése, hogy e könyv, épp formájával, mintegy inverzét is mutatja a klasszikus monográfiáknak: nem azt mondja el, *mi* történt Toldyval, illetve Toldy révén a magyar tudományban, hanem azt, *hogyan* épült ki ama gondolat- és képzetrendszer, mely mindazt nagyon sokáig működtette, amit (itt Magyarországon) irodalomtörténetként tudósnak sok generációja felül nem bírálандó, mintegy „természet adta” konvenciónak fogadott el. Dávidházi könyvében rengeteg minden *nincs* benne, amit egy

hagyományos tudománytörténeti monográfiától elvártnánk (például némelyek kifogásolják is, hogy arról, *mit* tartalmaznak Toldy nagy összefoglalásai, anyagyszerűen alig esik szó), a Toldyval kapcsolatos releváns ismeretanyagának nem egy nagy területét egyáltalán nem érinti – anyagát eleve szelektálva prezentálja; csak az érdeklő Toldyból is, ami a nagy irodalomtörténeti vízióinak a sodrába kerül (recenzens erősen hiányolja, mivel úgy véli, szorosan a tárgyhoz tartozott volna, hogy a könyv nem tárgyalja részletesen Toldynak, ha tetszik, karrierista útját a kiépülő és általa is épített intézményekhez, a vezető pozíciókhoz, vagy azt a rengeteg, sokszor nagyon éles vitát, melyeknek során biztosította központi helyzetét; hogy a tárgyalás talán túl könnyedén siklik el Toldy besúgói tevékenységének megítélése terén; s végezetül, hogy nem elemzi a kiépült intézményeknek s vezetőjüknek tényleges társadalmi pozícióját, hatalmi szerepét s e szerepeknek *külső* legitimációs mechanizmusát). E könyv kiválósága abban is áll, hogy nyíltan vállalja monográfiájának rendhagyó voltát – hogy műfajválasztását kortárs szépirodalmi analógiával világítsam meg: amint Bodor Ádám a SINISTRA KÖRZET műfaját úgy határozza meg, kikerülvén a regény és elbeszélés preskriptív kategoriális csapdáit: „*fejezetek egy regényből*”, így lehetne Dávidházi könyvét is a legjobban jellemezni: *fejezetek egy monográfiából*.

Rendhagyó műfajú tudós műről nem könnyű szabatos és hagyományos recenziót írni (hiszen hosszan lehetne méltatni azt a harmonikus játékot, mellyel Dávidházi végig egyensúlyoz mikrotörténeti és makrotörténeti gesztusok között; elemezni lehetne e könyv kultúrantropológiai jelentőségét akár egészében mint mentalitástörténeti analízist, akár egyes jelenségek megközelítésében, például ama nyelvszemlélet leírásában, mely a nyelvet mint női princípiumot szemléli és kezeli; csak dicsérni lehetne ama személyiség- és szociálpszichológiai beállítást, mellyel Dávidházi a Kazinczy–Toldy viszony mélységeit és kihatásait tárgyalja; méltatni lehetne az egyes önálló egységeknek, például Horváth János életművének beható és sokoldalú tárgyalását stb.): legyen tehát e recenzió is valamelyest szabálytalan, s a laudáció helyett (vagy persze inkább: mellett) próbáljon meg továbbgondolni ezt vagy azt a Dávidházi könyve kínálta rengeteg lehetőségéből, a recenzens szakmájának megfelelően, el-

sősorban az irodalomtörténet írására szűkítve a kérdéseket.

„*Miért e lom?*” – kérdezi remény nélkül a XIX. századi költő a könyvtárba lépve; s kérdése alighanem minden tudománytörténeti vállalkozás alapkérdése kellene, hogy legyen, főleg azután, hogy mára, nincs mit tagadni, az irodalomtörténet mint aktív, társadalmi értelemben mozgósítóerőt kiváltó vagy legalább jelentős rokonszenvet ébresztő, gyakorló diszciplína megszűnt hatni, s érdekessége, fontossága az akadémiai magasságokba vonult vissza vagy lett száműzve. Vajon *ki* olvas ma irodalomtörténetet (no persze a szakmai egyetemi hallgató rétegen kívül), vetődik fel a kérdés, azaz van-e olyan társadalmi csoport, melynek bármely szempontból, történetileg, ideológiailag, *fontos* lenne az irodalomtörténet tudománya; mert hogy ilyen *volt*, azt nem lehet tagadni: az irodalomtörténet, épp akkor, amikor a természettudományok hihetetlen aktív offenzívával törtek előre, s máig hatóan élő presztízszt szereztek maguknak, a XIX. század egyik legfontosabb tudományává nőtte ki magát; s oly, igen széles köröket érintő és megmozgató tudományként funkcionált, melynek lényegességét és érdemét az égvilágon senki nem kívánta kétségbe vonni. Dávidházi könyve azt vizsgálja: milyen (természetesen irodalmilag megfogalmazott) társadalmi igény szülte ezt a nagyszabású szerepet, s milyen következményei vannak a tudomány belső összetevőire, szerkezetére nézve ennek a társadalmi igénynek (például a szépirodalmi autonómia és a történettudósi szakmaiság elválásának folyamatában, a tudomány irodalmias jellegében, a szépirodalmiság historizáló igényeiben; Dávidházi nagy koncepcionális *trouvaillé*-ával szólván, az irodalomtörténet eposziségében). Dávidházi a *vindicatio* teológiai-történeti kategóriája köré szervezi tudománytörténeti leírását: szerinte az irodalomtörténet arra szerveződött (úgy is mint anyaggyűjtés, úgy is mint narratíva), hogy a nemzetet érő külső kihívásokkal, esetleg lebecsülésekkel szemben mintegy igazolja a magyar nemzet érdemességét és kulturáltságát; s mivel mindez épp abban az időszakban történt, illetve a régi hagyományt maguk mögött tudó törekvések épp akkor tisztultak le és éleződtek ki, mikor a magyar nemzetfogalom radikálisan nyelvi-kulturális önaffirmativitásra kezdett építeni (hogy mi volt

előbb, azt természetesen nem érdemes itt firtatni...), tehát a nagy igazolás, a régebbi állampolgári-honvédő-hősies narratíva helyett az európainak tekinthető és tekintendő kulturális termelés meglétének és értékes voltának felmutatásával kellett, hogy operáljon. S mivel a nemzet közösségét mint történelmi szubsztanciát a XIX. századi felfogás természetesen a nyelvre (az anyanyelvre) bázisozta, a nemzet kiválóságát, teljesítőképességét ismét természetesen a nyelv képességeinek és használatának legfelső fokaként tekintett irodalmiság fogná felmutatni és képviselni – a nyelvnek és irodalomnak s a magyar historizáló hagyománnyal egyezően a magyar nyelviség és irodalmiság *történetének* mint bizonyító érvrendszernek a szerepe és funkciója mérhetetlenül kiterjedt, s a nyelv és irodalom (valamint ezek története) íránt az érdeklődés és ideológiai szükség minden társadalmi aktorra nézvést jelen kellett, hogy legyen. S ez az érdeklődés egyszerre volt múlta támaszkodó és jövőorientált, hagyományörző és hagyományteremtő (amint Dávidházi nagyon részletesen, a nietzschei kategóriarendszert felújítva, a nemzetet és modern nemzetteremtést jellemzi: a nemzet egyszerre *natio facta és ficta...*) – feltehetően ebben különbözik legerősebben a XIX. századi történelmi tudományok alapjellege a maiakétól.

Hogy mindezt szemléltessük, kezdjük egy olyan idézettel, mely irodalomtörténelmi tanulmány részeként ma valószínűleg meglepetést (is) okozhat. Erdélyi János írja a következőket 1855-ben, akkor, mikor épp nagy átfogó tanulmányban foglalja össze a közelmúlt irodalomtörténetét: „...*Szépírodalmunk, hála istennek, még nem holt meg; és semmi nem áll útjában, hogy ne legyen előtte annyi, mint amennyinek van utána; sőt szabadjon nekem előre kifejeznem magamat, én azt tartom, hogy költészetünkön mai nap minden szép múltja után is megújulási szín vehető észre, mely a régebbi időben sem volt ilyen eleven. [...] Ohajtanám, hogy jelen elmékedésem öregbítenék a költői nemzedék bizalmát a szellem fejlődése iránt, és pedig ne rettenne meg az irodalomtörténet lehető magyarázatain, melyek a múltba helyezik a költői tökélyt; s viszont ne becslné túl a jelent, ha talán ennek is rajzoltatnak némely elsősei.* »Minden kornak van istene.«¹ Nem konkrét tartalmát illetően idézném e sorokat (bár úgy is érdekesek lehetnek, hiszen feltehetően annak a Toldy Ferenc-i nézetnek ellentétéként fogalmazódtak meg, mely szerint a Vörösmarty-nemzedék

után hanyatlás következett be a magyar irodalomban), hanem módszertanát és történetfelfogását emelném ki: Erdélyi *avégett* látja tanulmányozandónak az irodalomtörténetet, hogy belássa, *milyen* út vezetett ahhoz az irodalmisághoz, melyet ő épp ebben a pillanatban értékesnek és preferálandónak vél – a történetet nem önmagáért látja fontosnak, hanem a mai végeredmény szempontjából, s a régiséget csak összehasonlítól, bár persze ismeretre és tiszteltre méltó alapként veszi tekintetbe. S ez a szemlélet, ha ebben a pillanatban épp azzal a Toldyval szemben fogalmazódik is meg, aki most már, mondjuk így, konszolidálódva vagy konzervatívva válva, lezárultnak látja a történelmi fejlődést, rendkívül jellemzőnek tűnik az egész elmúlt fél évszázad irodalomtörténelmi törekvéseire.

A XIX. század első évtizedeitől alakuló, önmagát nemzetinek tekintő és nevező irodalom (amit úgy is mondhatunk: az épp alakulófében lévő kultúrnemzet irodalma) ugyanis, mikor a saját történetét kezdte kikutatni és megszerkezni, akkor elsősorban nem regisztráló vagy archiváló gesztusokat követelt meg történetészeitől, hanem konstruktív iránymutatást és kritikailag megalapozott jövőbeliséget (bizonyos értelemben: utópiát), s a történelmi anyag nagyságának, bőségének, kiválóságának és esetleges gyarlóságának felmutatásával tulajdonképpen buzdításként kellett, hogy hasson – azzal, hogy megmutatta, mi volt, vagy mi lehetett, arra célzott, milyennek lehet elképzelni a most kiépítendő s céljait majdan elérendő amaz irodalmiságot, melynek körvonalait csak sejteni tudjuk. A XIX. század első felének irodalmi gondolkodását (s ezen belül az irodalomtörténelmi gondolkodását is) paradox módon a jövőbeliség kategória dominálja – mind azzal, ami volt és van, minden szerző és teoretikus, Kazinczytól Arany Jánosig, *elégedetlen*, s azt várja, hogy – természetesen a mi nemzedékünk/nemzedékeink aktív közreműködése folytán – az elkövetkezendő évtizedekben válik majd igazivá a magyar irodalom. Csak néhány példát idéznék a rengetegből: Kazinczy esetében közismert, hogy saját irodalmi és nyelvújító tevékenységét is csupán közvetítő fokként értékelte;² Kölcsey, mikor a népköltészetben a „*való nemzeti poézis szikráit*” keresné, akkor épp arra utal, hogy az a jelenlegi hagyományhalmaz, ami rendelkezésünkre áll, roppant csekély és töredékes, s a „*szikra*” kifejezé-

se sem egy meglévő rejtőző kincsre, hanem egy elkövetkezendő virágzás előzetes feltételeire utal (vö. a tanulmány utolsó mondatának bizonytalan jövőidejűségével: „*de mikor fogna ily költő származhatni*”);³ Petőfi, mikor az általa népköltészetnek nevezett irodalmiság uralmát meghirdeti, eleve jövőre irányulón, parancsolólag fogalmaz: „*legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá*”;⁴ s Arany János teoretikus válaszából s máshol kifejtett nézeteiből is az derül ki, hogy ő is a majdani jövőben reméli, a népköltészet fokozatának beteljesítése és meghaladása utánra az igazi nemzeti költészet létrejöttét: „*Nemzeti költészetet csak azon túl remélek, ha előbb népi költészet virágzott...*”;⁵ sőt maga Toldy is azért ítéli el a XVIII. század magyar irodalmi szerzőit és műveit, mert azok, szerinte, „*az újkori világirodalom szellemében megújítandó magyar literatúrának elégséges eszközöket nem szolgáltatának*”.⁶

Íme, egy jövő megalapozásaként születik meg a magyar irodalomtörténet is, melynek így folyamatosan kettős funkciója lesz: egyrészt, a vindikáció hagyományát követve, felmutatja, hogy a szegényes múlt, a hagyománytalan múlt mégsem volt olyan szegény és hagyománytalan, mint amilyenek egyébként beállítják (vö. Kazinczy vagy Kölcsey múltszemléletének alapvető kétlelkűségét: a méltánytalan lekicsinylés és a mértéktelen büszkeség folyamatos és alternáló *együttes* jelenlétét gondolkodásukban), másrészt azonban épp a múltbeli törekvések és erőfeszítések erkölcsi méltatásával, egyes műveknek példaként történő kiemelésével, valamint a múltbeli hiányosságok felmutatásával (és persze történeti mentegetésével) a jelen megújulás előremutató, konstruktív kritikai attitűdjét is képviseli. Az irodalomtörténet így, valószínűleg az antik történetírás erkölcsstani példaadás-módszertanát követően, mintát is kíván adni egy kívánatosnak tekintett irodalmi kifejlés számára – pontosabban: a felgyűjtött anyag úgy lesz szelektálva és minősítve, hogy egy ilyen irányulás számára felhasználható legyen. Ismét néhány példa, Toldy fentebbi XVIII. század-leírásából: „*a nyelv egészben még szegény vala*”; „*emeltt a nemzeti társaság széthulladozó tagjai nemzet-töredékeket, legjobb esetben egy új összeforradás elemeit mutatának fel*”; az irodalomnak célja lett, „*hogy a nemzetnek nyakára növő európai irodalmakhoz emelkedhessenek, s ezekkel minden téren versenyezzen*”⁷ – amely idézetekből pontosan

rekonstruálható az a feladatsor, melyet Toldy egy „igazi” nemzeti irodalom ideális létezéséhez szükségesnek lát. S hogy még pontosabb példával éljek, idézném egy olyan megfogalmazását, melyet alighanem elszólásnak kellene vennünk, ha nem lenne oly tanulságos. Mikor Toldy a Kazinczy-életrajzban így szól az elődökről: „*Amade, Faludi szép dalaik léteztek, de kéziratban, s így még nem az irodaloméi*” – egyrészt, úgy látszik, elfelejti, hogy a régiségnek mennyi kéziratot művét tekintette már egyébként irodalminak, másrészt azonban parancsolólag sugallja: csak az minősül igazi irodalomnak, ami a „*nyelv egészében*”, azaz országos standardjában s nem kézirat formában, azaz nem szűk privát közegeben, hanem a modern anonim társadalmi nyilvánosság közegeiben forog.

Ugyanez a kettősség volt megfigyelhető az egész nyelvújítás ideológiai háttérében is – miközben minden résztvevő valamilyen szinten arról panaszkodott, hogy szűk a magyar nyelv, s maximális lexikális, grammatikai szabályozottsági, valamint retorikai elmaradottságban szenved, nem volt egyetlen olyan résztvevő sem, ki ne lett volna meggyőződve a magyar nyelv végtelen s más nyelvekkel szemben kiváltképpen érvényesülő kiválósága felől; ugyanakkor mindenki, aki ekkoriban a magyar nyelvről írt, arról is írt, hogyan kell átalakítani, megújítani, kiművelni a nyelvet – nem volt olyan ortológus vagy Kazinczy-ellenes dunántúli, aki ne a nyelv jövőbeni kifejlésére alapozta volna gondolatait és reményeit. Csak egy nagyon éles példával élnek e kettősség érzékeltetésére: Csokonai Vitéz Mihály, aki, mint ismeretes, a magyar nyelv nagy, egyszerre időbeni (történeti) és horizontális (mondjuk így: nyelvészociológiai) Thesaurusát akarta összegyűjteni (nyilvánvalóan vindikatív és dokumentatív bizonyítékként), így ír A MAGYAR NYELV FELÉLEDÉSE (1797) című cikkében: „*Az a durva német nyelv, a mely most már a számtalan jó s rossz könyvekkel egész Európát el borította, s a tudományokat maga kívánja el nyelni: mi volt a Gellert meséji előtt? Vizigothus nyelv, a mint a nagy Fridrik szokta vólt mondani. Hát a mi nyelvünk milyen nyelv mostan? Vizimogor nyelv! – de azért ebben az állapotjában is szebb és alkalmazhatóbb nyelv a legkipérezettebb Német nyelvnél. Mit nem lehet hát belőle várnai, ha az ízlés és szorgalom hozzá fog valaha járulni*”⁸ – azaz a magyar nyelvvel szembeni lebecsülés és elfogult rajongás együttese

nála is abba torkollik, hogy majd a jövő meghozza, persze csakis munkánk révén, a tökéletességet. Hiszen a magyar nyelvtudomány kialakulása és fantasztikusan gazdag kiépülése a XVIII. század végén ugyanúgy a vindikáció jegyében született, mint az irodalomtörténet. Míg az irodalomtörténeszeket már régen, a XVIII. század elejétől, az készítette tartalmilag bizonyításra, hogy egyes lebecsülő külföldi kihívások sértőnek és igazságtalannak tűntek sok művelt magyarországi szemben, addig a nyelvre specializálódott szemléletet a XVIII. század végén formailag érte váratlan durva támadásként az a meglehetősen elterjedt szemlélet, melynek leglátványosabb megfogalmazását Herder híressé vált jóslatában tanulmányozhatjuk, s mely a magyar nyelvnek életrelvalóságát, azaz a modern korban való használhatóságát vonta kétségbe. A literatúra, vagyis a tudósság összegyűjtése a műveltség tartalmára és terjedtségére koncentrált a kezdeti és későbbi nagy lexikonokban és történetekben – a nyelvi kihívásra a nyelvészet a magyar nyelv *képességeinek* kimutatására és mindenek fölé emelésére törekedett: ennek bizonyítására születik az a témérdek bizonyíték, miszerint a magyar nyelv mindennél tökéletesebb lenne (például Decsy Sámuel szerint minden specializálódásnak megvan a maga nyelve, de Istennel bizonyára magyarul lehet a legjobban beszélni;⁹ de e szemlélet végtermékeként fogható fel Horvát István nyelvkiterjesztő víziója is!), vagy hogy a kultúra számára a magyar nyelv lenne a legalkalmasabb (vö. például az időmértekes verselés igazolásának bizonyítási stratégiáit vagy azt a sokszor megismételt példasort, miszerint a klasszikus örökséget a legjobban a magyar fordítások tudják visszatükrözni, például Pápay Sámuelnél, Kis Jánosnál).¹⁰ A nyelv képességének kutatása és felmutatása tulajdonképpen ugyanúgy genealogikus bizonyítékként értékelhető, hisz a nyelv velünk született tulajdonságunk és tulajdonunk – persze annak megszorításával, hogy a képesség nem más, mint a természeti adottságnak általunk való kiművelése és folyamatos ápolása.

Összegzésül: mindazok az irodalom- és nyelvtörténetírások, melyek a század első felében fogantak (tehát Toldy később megjelent összefoglalásai is), a műtszemléletnek ugyanezt a jövőre irányultságát mutatják – s a történeti felhalmozásnak és igazolásnak szinte demiurgoszi erőt és tekintélyt tulajdonítanak,

melyet csupán egy etikai parancs hatására magunkénak kell vallanunk, s biztosítva áll előtünk a jövő. Ha aforisztikusan akarnék fogalmazni, akkor azt mondanám, épp az irodalom és nyelv munkálatainak területén látszik a legértényesebbnek Széchenyi halhatatlan paradoxona: „*Magyarország nem volt, hanem lesz.*”

Ez az egyszerre vindikatív és konstruktív történeti gesztus persze rejt magában még egy (természetesen ismét vindikatív) előfeltevést is: ha (például Kölcsey szerint) nincs is hagyományunk, vagy ha nagyon kevés hagyományunk van is, a hagyományt akkor is meg kell becsülni – az elődök, a genealógiailag számításba jövő múltbéli elemek, legyenek azok személyek vagy művek, nyilvánvalóan tiszteletré méltók; illetve úgy kell történetileg számba venni őket, hogy tiszteletet ébresszenek. (S hogy milyen kevésnek látták a hagyomány kincstárát, annak szemléltetésére elegendő Arany kétségbeesett panaszaira gondolnunk, akár a *NAIV EPOSZUNK* című tanulmányából, akár leveléből: „*Most olvasám a Riedl prágai tanár által fordított cseh költeményeket. Erőteltjes néppoézis maradványai a messzehajdamból. Csak nekünk nincs semmink!!*”)¹¹ Dávidházi idéz a könyvben egy példaszerűen remek gondolatmenetet Csengery Antal történeti kritikájából, mely a történeti alapállás mikéntjére nézvést rendkívül tanulságos: „*A régi dicsőség fénye keresztül ragyog hosszúságos időkön, s a késő unokát is felhevíti. Ha egy idegen kalandjától sem tagadhatjuk meg részvétünket: mennyivel erősebb érzelmeket ébreszt keblünkben ama nagy tettek előadása, melyeket őseink műveltek, s azon szerencsétlenségek olvasása, melyek atyáinkat érték. A kegyelet érzése szükségkép emeli és megszenteli mintegy az öröm és fájdalom vegyes érzelmét, mely keblünkben támad ilyenkor. Vélem legalább mindig ez történik, valahányszor egy-egy nagy korszakát olvasom e nemzet történeteinek.*”¹² E sorok kapcsán súlyos történeti kérdések merülnek fel. Például: mi van akkor, ha valaki nem látja a „régidicsőséget”, vagy azt, amit mások régi dicsőségnek látnak, másként minősíti? Vagy mit kell gondolni dicső eleinknek azokról a tetteiről, melyek sem „nagyok” nem minősíthetők, sem mások által okozott szerencsétlenségnek – vagyis ha például eleink valami nem derekasat követtek el? *Abban* a képzetkörben, amelyben a Toldy-féle történetírás kialakult, e kérdésekre csak egy válasz adódik: az ilyen szemlélő *nem* írja meg a nagy történetet –

a nagy történehez ugyanis szükség van az előfeltevés pozitívítására: nemcsak a vindikatív kihívás cáfolatául, hanem az elbeszélő közösségi identitásának garanciájaként. A nagy nemzeti elbeszélés narrátora épp azáltal vállal közösséget elbeszélte történetének aktoraival, hogy pozitívításukat akkor sem vonja kétségbe, ha gyarlóságait és hiányosságait nem hallgatja el; *negatívumokat* viszont csak akkor mond el, ha szemben álló pozitív példával rögtön ki is húzza a negatívítás méregfogát (így jár el például Toldy Verseyhy Ferenc leírásánál: azért írja le nagyon epésen Verseyhy tevékenységét, hogy e háttér előtt még jobban kidomborodjék Révai Miklós kitűnősége¹³ stb.). Persze a múlt dicsőségét kétségbe vonó kérdésnek több variánsát is megtalálhatjuk e korban is: egyrészt elegendő, ha Petőfi történelmi torzképcsarnokára gondolunk, mely természetesen nem épül és nem is épülhet ki összefüggő narratívává. Másrészt utalhatunk az olyan megoldásra, mikor az eposzíró is, ha történetként kellemetlen vagy dicstelen történetre bukkan, költőként a természetesen affirmatív történet közben is inkább elhallgat, s üres hely hagyásával csupán utal arra, hogy valami kifogásolható is történhetett (erre igen látványos példát nyújt Czuczor Gergelynek *AZ AUGSBURGI ÜTKÖZET* című eposza, melyben a jámbor szerző azt még valahogy kimagyarázza, hogy a magyarság önvédelmi határőrvédő harca elérte Augsburg mezeit is, de amint a magyarok elfoglalják a várost, a szörnyű dúlást és erőszakot, mely bekövetkező, elhallgatja, s szerzői intéssel egyszerűen behunyja a szemét, hogy ne is lássa a rettenetet!).¹⁴ Harmadrészt ott van ama nagy példa, hogy a fiatal Erdélyi János, akinek rettenetesen lesújtó szubverzív véleménye volt a magyar történelemről és kultúrtörténetről (idézem barátjához írott levelét: „...Magyarországról nem sokat hiszek... *Vajda Péter* azt mondá egyszer, hogy *Magyarországot, mint hazáját, egyedül nyelveért szereti; és igaza volt*”),¹⁵ csak akkor fog valamely nagy narratíva megalkotásához, mikor az eddigiekhez képest új történelmi aktorral talál – irodalomtörténetét is csak akkor fogja vizionálni, majd felvázolni, mikor a népiességben felleli a *megújító* mozzanatot, mely a nála is jövőre irányuló történelemnek valamely teleologikus leírását lehetővé teszi.¹⁶

Mert mikor a nagy nemzeti narratíva kialakul és uralomra jut, akkor paradox módon úgy

formálja meg magát, hogy vindikatív kiindulópontja (a hajdani dicsőség pozitívítása; az eddig mégiscsak felhalmozott kultúrjavak tekintélye és minősége; a példaként minősülő etikai szándékok afirmativitása – vö. Vörösmartytól: „*hány fényes lélek tépte szét magát*”), valamint célképzete, azaz egy ideálisan működő irodalom víziója tökéletesen egybeesik – hiszen tulajdonképpen csak így működhetik a genealogikus öngigazolás egész mechanizmusa: azt kell elérnünk, amik vagyunk, sőt, amik voltunk – csak hogy mindennek kifejtésében történetileg, sorscsapások révén, például Európát védő hősi feladatunk teljesítése során, hátráltatva voltunk. Ha a történelmi visszatekintés értékörző és értékfelmutató tendenciája, valamint az ideális állapotot létrehozandó feladatnak a telosza egybeesik, akkor megszülethetik az egységes és önmagát bizonyos értelemben mindenhatóan tekintő nagy narratíva – mily tanulságos, hogy míg a kezdetnél, azaz Kazinczynál, a TÜBINGAI PÁLYAMŰ-ben még azt a címet találjuk: *A MAGYAR LITERATURA TÖRTÉNETE*, vagyis nála a történetek még nincsenek egymásútvé és egy folyamat homogenizáló általánosítása alá rendelve, hanem csupán a sok egyéni szándék nemes tarkaságának reményt keltő sokszerűségét mutatják,¹⁷ addig Toldynál a közösségi identitás narratív sémája egy történetet, egy folyamatot, azaz kifejlést mutat fel (*A MAGYAR NEMZETI IRODALOM TÖRTÉNETE*).¹⁸ Míg Kazinczynál a történetek abba torkollanak, hogy a szerző példatárát, azaz sokféle nem történelmi jellegű mintapéldát mutat fel arra, mi *lehetőség* a sok szándék eredőjeként, s mi az az értékhalmoz, amely a hosszú távú remény alapjául felhozható, addig Toldy, összegezvén, amit összegezni lehetett, az egész mozgásából és irányultságából következtet, s ebből vonja le visszamenőleges kritikai ítéleteit is. (Nagyon hasonló ehhez a dichotómiához az a fogalomtörténelmi változás, mely a XVIII. századi irodalomtörténetek „progressus”-kategóriáját érinti: az a nem kevés történelmi számbavétel, mely „*de ortu et progressu litterarum*” vagy hasonló címmel jelent meg,¹⁹ semmiféle mai vagy XIX. századi értelemben vett „progressus” vagy „progressiót”, azaz haladást, fejlődést vagy kifejlést nem kívánt leírni, csupán a történeteknek „menetét” próbálta követni – az egymás után következőtől a célra irányuló, szerves fejlődésig tett lépés szintén Toldy korának nagy ötletei közé sorolandó.)

Hiszen Toldy már úgy fejezi be első nagy irodalomtörténeti összefoglalását is, hogy előadásainak céljaként azt jelöli meg, hogy „*önök előtt a költészetünk aranykorát megelőzőt hosszú idő mint egy szerves, s mióta megszületett, soha meg nem szakadt, folytonos, szellemi élet képe tűnjék fel*”;²⁰ s ugyane mű más fejezetében elhangzott aforizmája is alighanem értelmezhető egész történetírói felfogásának jelszavaként is: „*De szökés a szellemi világban nincs.*”²¹

A nagy nemzeti narratíva pozitív kiépítésének és hihetetlen affirmatív és mozgósító erejének hatása, úgy vélem, felbecsülhetetlen: a benne rejlő történetileg megalapozott utópikus mozzanat tette lehetővé ama romantikus és/vagy nemzeti klasszicista virágzást, mely máig a történetileg szemlélt és értékelt magyar irodalmi termelés egyik legjelentősebb és legszebb korpuszát hozta létre. Persze a nagy narratíva ideológiájának, illetve megkerülhetetlen vonzásának megvolt a hátulütője is: épp abban az időszakban virágzott ki, mikor mindezzel párhuzamosan az irodalomszemlélet és irodalmi termelés szakmai önállósodásának, intézményesedésének és ami ezzel természetesen együtt jár, elidegenedésének folyamata is lezajlott. Mert mai szemmel nézve azt is kell látnunk, hogy Toldyhoz képest Kazinczy, Pápay Sámuel és még Kölcsey is, természetesen, a szó legjobb értelmében ugyan, ha tudósok is, de mégis dilettánsok voltak – tevékenységük mögül hiányzott az irodalmi tudás intézményesedése és hivatalossá válása (másképpől persze épp ez adja vállalkozásuk nemes szűrségét és magasrendűségét); s a mai államosított intézményesedéshez képest Toldy csodálatos nagyságrendű mindentudása és személyes tudományos hitele is csak annyinak számít, amennyit ma az egyetem, legalábbis ideális célkitűzéseiben, lényegében minden magyar szakos hallgatótól elvárna. Toldynál, személyében is, intézményesedésben is, *uno actu* figyelhetjük meg, hogyan válik egy szenvedélyes ideológia és önépítő affirmatív célkitűzés tartalmisága általánosan kötelezővé tehető és tanítható tudássá – vagyis tananyaggá (a sok történeti leírás ugyanis abban az időpontban egyesülhet egy nagy s, mondhatnánk rögtön, kizárólagos összefoglalássá, amikor egyetemi, majd nem sokára középiskolai kötelezően oktandó tantárggyá szerveződik: Toldy mint az egyetem professzora fogja kiadni nagy elbeszéléseit). A

nemzeti narratíva épp azáltal válik ténylegesen nemzetivé, vagyis általánossá és csoporton felül álló követelménnyé, hogy kiépíti nemzetileg elfogadott és érvényesített intézményeit, hivatalossá teszi önmagát – holott eredeti célkitűzése, azaz a múlt tapasztalataira építő kritikai önépítés utópiája épp nem hivatalos jellege révén válhatott széleskörűen mozgósító erővé. Tulajdonképpen abban a történelmi pillanatban, amint a nemzet kiépítette önművelő és önépítő intézményeit, a politikai helyzet előbb kibontakozásának, majd konszolidálásának következtében, azaz konkrétan: a kiegyezés körül és után, mindaz, ami mozgósító erejű utópia volt, rögtön államosított és (az oktatási törvények nyomán) kötelező jellegű ismeretanyaggá vált, mondhatnánk, devalválódott, s épp azt a demiurgoszi erejét veszítette el, amely fél századon keresztül éltette. Az államosított irodalomtörténeti narratíva, akarjuk-nem akarjuk, az irodalomtörténetesek személyes szándékaitól és tudósi vagy erkölcsi elkötelezettségétől függetlenül, az állam, az ideológiai és kultúrpolitikai manipuláció és a kötelezővé tett iskoláztatás státusfenntartó és elnyomó funkciói következtében kizáró jellegűvé vált, a társadalmi elit önismereti gesztusából tömegesen megkövetelt (tehát szenvedélyétől és erejétől megfosztott), hamarosan minden aktualitását veszített „anyagga” alakult át, akkor is, ha képviselőik, azaz művelőik és tanáraik mást akartak volna (gondoljunk arra, hogy a XX. század első felének nagy irodalmi kibontakozási kísérletei, akár Ady, akár Babits, akár Ignóus esetében, akár később a népi irodalom megszervezésének esetében, mind *ezzel* a narratívával szemben fogalmazódtak meg; de alighanem ugyanebben az „ellenzéki” sorban helyezhetjük el a fiatal Lukács György nagy elméleti kételyét is az irodalom *minden* általánosító történeti narratívájával szemben: vö. 1910-es tanulmányát: MEGJEGYZÉSEK AZ IRODALOMTÖRTÉNET ELMÉLETÉHEZ).²² A nagy, sokak által előkészített, majd Toldy által impozánsan beteljesített narratíva ugyanis, épp célképzetes jellegéből következően, a fejlődést, a kifejlést, mintegy természetesen, befejezhetőnek látja, egy végcél mindig is elérhetőnek vél (hiszen evégett szervezte meg önmagát) – s ennek folyamányaként az irodalomtörténeti folyamatokat mindig valamely betetőzéssel végzi, honnan már csak a hanyatlás következhet be. Alighanem e szemléleti gesztus példázza a

legszemléletesebben a szakma elidegenedésének folyamatát: míg Toldy számára fiatal korban az irodalom története és az élő, ma születő irodalom zavartalan, folyamatos egységet alkotott, sőt a történelem épp a mai szükségletek alátámasztására (is) szolgált, addig a kifejlett irodalom konszolidált teljességének tudatában maga a történész-tudós zárja le, vagy elméletileg szólva: zárja ki a fejlődés útjait (erre példa lehet akár Toldy koncepciója a Vörösmarty-korszak felülmúlhatatlanságát illetően, akár később Horváth elmélete, mely a nemzeti klasszicizmus után, Aranytól Adyig csak súlyledést lát – Adyék után pedig lényegében semmit).²³ S ami hajdan egy kritikai önépítés állandóan mozgásban lévő kifejlését képviselte, az államiságnak (vagyis a szakmaiságon és az irodalmiságon kívüli érdekeknek) pozitív és hivatalos képviselőjében olyan statikus állandósággá válik, ami a történetiséget, azaz a folyamatos változást is szinte teljesen kizárja, s az eredetileg célként tételezett, megteremtendő, szellemi önazonosságot természetileg meghatározott, megváltozhatatlan adottsággá változtatja át. Beöthy Zsolt irodalomtörténete e téren tűnik teoretikusan is paradigmaticusnak – s épp itt válik el a Toldy-féle történetiszemlélettől: nála az a nemzeti jelleg, amely valaha megteremtendő volt, készen kapott s csupán felismerendő és alkalmazandó sajátossággá válik; hogy a sokat idézett példát hozzuk fel: ettől nézhet Petőfi és Arany a XIX. század hőseként zavartalanul a volgai lovas szemével („*Mindnyájunkban van egy csepp a Volga-menti lovas véreből... A Volga pusztáinak végtelenén szerető ámulattal csüggő vitéz szemei: a bihari rónán s a Tisza síkján gyönyörködő Petőfinek és Aranyak szemei, melyeknek tekintetét fajunk ős fejlődése élesítette ki s legnyájasabb melegök és legtüzesebb szikrák is e faj tulajdonaiból és szeretetéből áradnak*”).²⁴ E szemlélet statikussága, azaz jövőnélkülisége aztán nemcsak a további fejlődést zárja ki, hanem a megfogalmazás időpontjához vezető történeti fejlődés leírásának is komoly akadályává válik (hogy aztán maga a teória is az épp születő, élő és fejlődő irodalmiság számára tökéletesen érdektelenné és ellenségessé váljék).

Dávidházi könyve példaszzerű alapossággal mutatja meg, hogyan működik mégis, ha nem is teljes pompájában, máig hatóan, a nagy nemzeti narratíva vonzása, s ha a teremtődő szép irodalom e narratívától függetlenedni próbál

is, a folyamatosan újrászerveződő összegző történetmondások sematikája igen sok területen, úgy, ahogy Horváth János után sem, ma sem tud megszabadulni a nagyszabású hagyomány varázsától. Dávidházi könyvének talán legizgalmasabb s legaktuálisabb fejezetei épp azok, melyek azt vizsgálják, mennyire tud/tudott a XX. századra már elképesztő méreteket öltő irodalomtudományos intézményesedés változtatni a nemzeti narratívá vindikatív funkcióján, s miféle ellentendenciák vagy megszabadulási kísérletek folytak, mekkora sikerrel vagy kudarccal; s hogyan öröklődnek, sokszor teljesen öntudatlanul narratív és elemzési gesztusok, retorikai fogások és alakzatok, egymástól tartalmilag és gondolkozásiag nagyon különböző szerzők irodalomtörténeti fejtegetéseiben. Az a rendkívül tiszteletré méltó értékkel elfogultatlanság, mellyel Dávidházi például a sokat csepuült Beöthy Zsolt hírhedt kis-tük-rét szemléli (feltevéen a kérdést: nem látja-e a szakma és a magyar nemzeti műltszemlélet Beöthy tükrének túlzásaiban saját maga máig is élő torzképét, s nem ez a frusztráció vezet-e Beöthy radikális elvetéséhez?...), ugyanakkor más szerzők esetében épp a lappangó s a szakma által elfedett problematikusságot bontja ki (kiváltképpen nyomós, ahogy Dávidházi azt bizonyítja, mennyire ugyanazon a jól kitaposott csapáson halad Szerb Antal irodalomtörténete, mint Horváth Jánosé – bár persze a stilsztikai-retorikai elkülönülésnek is lehet jelentős szerepe; vagy mikor a módszertani különössége miatt is igen fontos Komlós Aladár-könyvet,²⁵ a magyar–zsidó irodalomtörténetet mint narratívát elemzi). Ilyen értelemben Dávidházi könyve alighanem Németh László nagyszabású irodalomtörténeti koncepciójával szembeni vitairatként is olvasható: történeti-teoretikus alapállását tekintve olyan ez a könyv, mint egy „*ellen-Kisebbségben*”. S természetesen nem egyszerűen azért, hogy Dávidházi egy asszimiláns német polgárból lett magyar tudós pályáját tekintenén paradigmaticusnak, hanem azért, hogy annak a nézetrendszernek, nemzeti kultúra-felfogásnak XIX. századi történeti geneziséét adja meg könyvében rendkívüli filológiai apparátussal, melynek végső szélsőségét Németh mélymagyar-ság-koncepciója képviseli. E könyv annak a kifejtésében és dokumentálásában a legjelesebb, mennyire *teremtett* valami volt az az ideál, amelyet képviselői hajdani nemzeti „eredetiség-

nek” vélték, s eredetiként propagáltak, s valóban mennyire „ismeretlen” tájak felé építettek utakat a XIX. század nagy hagyományteremtői, mikor azt állították magukról és korukról, hogy éppen hazafelé tartanak, épp most fognak hazaérkezni.²⁶ Ebben az értelemben érvénytelenedik e szemlélet alapján minden olyan nemzetfejlődési-kultúrafjlődési elképzelés, mely a ténylegesen megtörtént fejlődést valamely eredeti, a régmúlt mélyében/mélyéből esetleg újra felfedezhető „maghoz” képest tévútnak vagy elkanyarodásnak vélné, s a magyar irodalom kibontakozását vagy gátoltságát valamely történelmen kívüli vagy felüli szubsztanciának önmegjelenítési folyamatoként állítaná be – hisz mindaz, amitől egy a maga jelenkora felé törő irodalmiság a saját önmeghatározása során „elidegenednek”, ugyanúgy egy megelőző korszak önmeghatározása vagy afirmatív célkitűzése volt (aminek említésekor természetesen nem lenne semmi értelme azt mondani, hogy „csak” az volt...).

Dávidházi különös beleéléssel és ráhangoltsággal írta meg nagy áttekintését és portréit; ha szabad volna bizonyos játékos és személyesre formált analógiával élni, akkor azt mondanám: amint Toldy, Dávidházi beállításának értelmében, Kazinczyval szemben „apagyilkosságot” követett el, úgy Dávidházi, a maga és a szakma számára, apafigurát teremtett Toldy alakjában (s ezt az apakeresést vagy -teremtést mintegy meg is kettőzi, mikor Horváth János munkásságának nagyszabású kritikái értelmezését hajtja végre); nagy tudománytörténeti pantheonjában a múlt nagy tudósainak, mint egymás kezét fogó, egymástól el nem szakítható alapító atyáknak állított értelmezett és értelmezendő emléket (s hogy a játékot még folytassam is: mindennek fényében mily tanulságos és megrendítő, akár tudatalatti elvételnek is minősíthető az a nyomdai *hibasorozat*, melyet a roppant precíz filológus a korrektúrák során elnézett – jó pár helyen, hol Toldyról, hol Horváthról szólva, elvétí az évszámokban az *évszázad* jelölését, s hol Toldyt engedi be a XX. századba, hol Horváthot hagyja meg a XIX.-ben!; megjegyzem: bizonyára sem Toldy, sem Horváth nem tiltakoznék a másik ily közvetlen közelsége ellen...)²⁷ Dávidházi nagy megbecsüléssel ír az elmúlt másfél-két évszázad jelentős teljesítményeiről: szigorú kritikai (át)értékelése soha nem jelenti az érintett sze-

replő vagy mű *leértékelését*. Dávidházi tükrében a magyar irodalomtörténet írása impozánsan egységes folyamatban mutatattik fel – a problémák, dilemmák ismétlődése vagy továbbélése épp azt mutatja, mennyire azonos keretben látta/látja a szakma mindazt, amit a XIX. század megalapozott volt. S épp ez a rendkívül erős kohézió érteti meg azt is, hogy a nagy nemzeti narratíva relatív érvényvesztése miért akadályozta (meg) egyúttal az irodalom *történetírásának* megújulását: egy új egységes narratíva megszületéséhez radikálisan új, de mégiscsak egységes, irodalmon kívüli eszmerendszernek, ideológiának kellene eluralkodnia. Hisz e könyv épp azt tanítja legfőbb tanulságul: minden új tudományos vállalkozás esetében minden egyes alkalommal újragondolandó lenne, *mi végett* is ír valaki nagy történetet, s *mi* is igazából az az összefoglaló jelenség, melynek, bármilyen szempontból is, a *története* kellene, hogy felvázoltassék...

Jegyzetek

1. Erdélyi János: EGY SZÁZADNEGYED A MAGYAR IRODALOMBÓL. In: uő: IRODALMI TANULMÁNYOK ÉS PÁLYAKÉPEK. (S. a. r. T. Erdélyi Ilona.) Akadémiai, 1991. 183–255. Az idézet: 185.
2. A sok lehetséges közül csak egy oly vitázó véleményét idézem, melyben épp a *múlt* dicséretével szemben foglal állást: „*Té azt a kort tartod nyelvünk arany korának. Nem én. Én azt hiszem, hogy a magyar nyelv jobb idők szüleménye lesz; mert hogy lesz jobb idő: azt szentül hiszem...*” Levele Aranka Györgyhöz, 1810. júl. 1.
3. „*Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni...*” Kölcsey Ferenc: NEMZETI HAGYOMÁNYOK (1826). In: uő: ÖSSZES MŰVEI I. (S. a. r. Szauder József.) Szépirodalmi, 1960. 490–523. Az első idézet: 517.; a második: 523.
4. Petőfi Sándor levele Arany Jánoshoz, 1847. febr. 4.
5. Arany János levele Petőfi Sándorhoz, 1847. febr. 10.
6. Toldy Ferenc: KAZINCZY FERENC ÉS KORA (1859–1860). Szépirodalmi, 1987. 79.
7. Uo. 78–80.
8. Csokonai Vitéz Mihály: A MAGYAR NYELV FELÉLEDÉSE (1797). In: ÖSSZES MŰVEL. Tanulmányok. (S. a. r. Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta.) Akadémiai, 2002. 111.
9. Decsy Sámuel: PANNÓNIAI FÉNIKSZ AVAGY HAMVÁBÓL FEL-TÁMADOTT MAGYAR NYELV. Bécs, 1790. 86., 222–224.

10. L. pl. Pápay Sámuel: A MAGYAR LITERATURA ESMÉRETE I. Veszprém, 1808. 304–305., 308.

11. Arany János levele Tompa Mihálynak, 1857. ápr. 19.

12. Idézi Dávidházi: i. m. 565.

13. Például: Verseghy „nagy horderejű tévedései”; „ezen elv kiküldtása vesztegette meg a kor nyelvészetét” stb.; ezzel szemben: „E kétségbejött állapotok közepett, a magyar tudományosság terén eladdig ismeretlen nagyságban, a lángész bátorsága, mélysége s teremő erejével tünt fel Révai Miklós, s világot gyújtva a sötét káoszban, véget vetett a hivatlan vezérek balgazdálkodásának.” In: Toldy Ferenc: A MAGYAR NEMZETI IRODALOM TÖRTÉNETE. A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A JELEN KORIG. Rövid előadásban. (1864–1865.) Szépirodalmi, 1987. 182–183.

14. „A villámfénynél Augsburgba értek az éjjel, / Feldúlták kapuit, s győzelmet nyerve betörték. / Hallgass el, Kobzom! rettentőt zengene húrod: / Mit tett a Magyar ott, és mint öntötte bosszúját.” Czuczor Gergely: AZ AUGSBURGI ÜTKÖZET. 910. Esztendő. Négy énekben (1824.) In: uő: ÖSSZES KÖLTŐI MŰVEL. (S. a. r. Zoltvány Irén.) Franklin-Társulat kiadása, 1899. III. kötet. 63–93. Az idézet: 90.

15. Erdélyi János levele Csengery Imréhez 1844. március 13-ról. In: ERDÉLYI JÁNOS LEVELEZÉSE. (Szerk. T. Erdélyi Ilona.) 1960. I. köt. 215.

16. L. nagyívú áttekintését a magyar népköltészet történetiségéről: Erdélyi János: A MAGYAR NÉPDALOK (1847). 109–170. (A szorosan vett történeti áttekin-tés – etimológiával, szövmagyarázattal kezdve, a történetet Attila udvarától mondja végig a maga jelenkoráig! – a II. fejezetben, 113–130.) In: uő: NYELVÉSZETI ÉS NÉPKÖLTÉSZETI, NÉPZENI ÍRÁSOK. (S. a. r. T. Erdélyi Ilona.) Akadémiai, 1991.

17. KAZINCZY FERENC TÜBINGAI PÁLYAMŰVE A MAGYAR NYELVRŐL (1808). (Kiadta Heinrich Gusztáv.) 1916. 148–177. Ez az utolsó fejezet megjelent az Erdélyi Múzeum 1814. évfolyamában, A MAGYAR LITERATURA TÖRTÉNETEI cím alatt.

18. Toldy Ferenc: A MAGYAR NEMZETI IRODALOM TÖRTÉNETE. A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A JELEN KORIG. Rövid előadásban. (1864–1865.) Szépirodalmi, 1987.

19. Csak egy könyvre hivatkozom a sok közül: Innocentius Simonchicz: DISSERTATIO DE ORTU ET PROGRESSU LITTERARUM IN HUNGARIA. Nagyvárad, 1784. (A szerző piarista szerzetes volt, Révai Miklós barátja.) E fogalomhasználat és címtípus egyébként jezsuitáknál és protestánsoknál is egyaránt kimutatható.

20. Toldy Ferenc: A MAGYAR KÖLTÉSZET TÖRTÉNETE AZ ŐSIDŐKTŐL KISEALUDY SÁNDORIG (1854). (Második, javított kiadás.) Budapest, 1867. 458–459.

21. I. m. 321.

22. Lukács György: MEGJEGYZÉSEK AZ IRODALOMTÖRTÉNET ELMÉLETÉHEZ. (Alexander Bernát- emlékkönyv, 1910.) In: uő: IFJÚKORI MŰVEK, 1902–1918. Magvető, 1977. 385–421.

23. Horváth János: ARANYTÓL ADVIG. IRODALMUNK ÉS RÖZÖNSÉGE. Pallas kiadása, é. n. (1921.)

24. Beöthy Zsolt: A MAGYAR IRODALOM KIS-TÜKRE. 1896. 180–181.

25. Komlós Aladár: MAGYAR–ZSIDÓ SZELLEMTÖRTÉNET A REFORMKORTÓL A HOLOCAUSTIG. (S. a. r. Kiss József.) I–II. Múlt és Jövő, 1997.

26. Arany János(ék) „hazatérés”-koncepcióját leg-alaposabban Barta János írta le: ARANY JÁNOS ÉS A XVIII. SZÁZAD. ADALÉK ARANY IRODALOMSZEMLELETÉHEZ (1971). In: uő: KLASSZIKUSOK NYOMÁBAN. ESZTÉTIKAI ÉS IRODALMI TANULMÁNYOK. Akadémiai, 1976. 232–262.

27. L. például: Dávidházi: i. m. 642., 652., 833., 887., 903., 917. (Megjegyzendő, hogy mindenütt csak az évszázad száma, tehát a 8 vagy a 9 van felcserélve, maga az év pontosan idéztetik!)

Margócsy István

MARGÓCSY ÉS AZ IRODALMI GÉPEZET

Margócsy István: „Nagyon komoly játékok”.

Tanulmányok, kritikák

Pesti Szalon, 1996. 286 oldal, 670 Ft

Margócsy István: Petőfi Sándor. Kísérlet

Korona Kiadó, 1999. 312 oldal, 1690 Ft

Margócsy István: Hajóvonták találkozása.

Tanulmányok, kritikák a mai magyar irodalomról

Palatinus, 2003. 461 oldal, 2500 Ft

„A theoretikusnak állapotja kimos állapot. Előtte fekszik a poetai mű, s ahelyett, hogy gond nélkül általadná magát azon kedves érzéseknek, melyeket abból a sokaság, semmi egyébtől el nem foglaltva, gyönyörködve szív, gyötrő nyugtalansággal tekingeti azt végig és keresztül: ha gyönyörködni merjen-e?”¹

„az olvasás az a hely, ahol a struktúra megbolondul”²

Túlzás nélkül állítható, hogy Margócsy István könyvei nemcsak a szűkebb szakmai közegnek, hanem a szélesebb irodalmi közéletnek is fontos, kiemelt figyelmet érdemlő eseményei, hiszen – mint kritikussai sokszor hangsúlyozták már – olyan irodalmárról van szó, aki egyként otthon van a kortárs irodalomban és a magyar irodalmi hagyományban, kritikusként és iro-